

»Zen och konsten att sköta en motorcykel»

# En chautauqua om att bry sig om

**»Zen och konsten att sköta en motorcykel» handlar om en man som söker sanningen och sig själv. Boken handlar om att tänka, känna och bry sig om. Huvudtemat är konflikten mellan konst och vetenskap, den dualism i synen på verkligheten som författaren benämner klassisk respektive romantisk kultur. Här förs filosofiska och pedagogiska resonemang som går att överföra till medicinens område. De går att tillämpa i den kliniska verkligheten, i forskningen och, inte minst, i undervisningen.**

När jag fick frågan om jag ville bidra till Läkartidningens serie »Inspirationskällan» kom jag genast att tänka på en kulturbärande bok som har påverkat mitt liv. Boken heter »Zen and the art of motorcycle maintenance. An inquiry into values». Det är en filosofisk bok om värderingar. Den skrevs av amerikanen Robert M Pirsig och kom ut första gången 1974. Sedan dess har den kommit många upplagor och översatts till många olika språk, bl a svenska.

## En studie av förnuftet

Den yttre ramen är en behaglig resa på motorcykel genom USA från öster till väster. Huvudpersonen är universitetslärare, och kallar sig Phaedrus. Han reser tillsammans med sin lille son på en motorcykel. Ett par, två goda vänner till Phaedrus, åker på en annan motorcykel. Man får följa med på resan etapp för etapp med skiftande landskap, övernattningsar, måltider, motorkrängel och vardagligt samtal. Man inser snart att boken egentligen inte alls handlar om en resa. Den handlar om att tänka, att känna och att bry sig om. Det är berättelsen



## Författare

CLAES HILDEBRAND professor, institutionen för biomedicin och kirurgi, avdelningen för cellbiologi, Linköpings universitet.

om en man som söker sanningen och sig själv. Pirsig inleder med att säga att studiet av konsten att sköta en motorcykel i själva verket är en studie av förnuftet. Sättet att sköta om en gammal motorcykel får illustrera förhållningssättet till djupa filosofiska frågor. Det är lysande pedagogik. Pirsig vill med boken servera oss en chautauqua – en form av bildande och roande historieberättande som för hundra år sedan anordnades av kringresande sällskap i USA. Denna chautauqua gräver inte några nya fåror, men den gräver djupt i gamla fåror i form av ett filosofiskt resonemang, en inre monolog som under resan förs i Phaedrus huvud.

## Konflikt mellan konst och teknologi

Ett huvudtema i boken är konflikten mellan konst och teknologi.

Många människor skräms av teknologins fulhet och brutalitet och omänsklighet, så som den t ex kan te sig i ett fabriksområde. I teknologin ser de ett »it», ett monster, en livlös mekanik, en dödskraft. Samtidigt som de värderar det goda liv som teknologin ger dem upplevs teknologin som något fult och onaturligt. Verktyg och motorcyklar är en del av detta. Dessa människor kan inte förstå tekniken. Till och med mekaniker, och andra som arbetar med teknologi, kan ha en sådan inställning. De bryr sig inte, de identifierar sig inte med arbetet. De är inte mekaniker, de bara arbetar som mekaniker. Deras yrkeskunskap är ytlig som i en handbok. Problemet med bruksanvisningar eller handböcker är att de ofta menar att det bara finns ett sätt att förstå stoffet – deras sätt. Det dödar kreativiteten. Det är dålig pedagogik. I själva verket finns det alltid många vägar att gå inom teknologi och vetenskap. Att välja väg är som konst. Den grekiska ordstammen »techne» betyder faktiskt konst. Hos de gamla grekerna var konst och tillverkning ett. All tillverkning var hantverk. Alla bruksföremål återspeglade en artist. De som i dag tillverkar bruksföremål i industriell skala har egentligen inte någon levande del i tillverkningen. De behöver inte bry sig om. Det som ligger bakom rädslan för teknik i modern tid är en separation mellan vad människan är och vad människan gör, en splittring mellan subjekt och objekt.



## SERIE Inspirationskällan

Tidigare artiklar i serien »Inspirationskällan» var införda i 51–52/97, 1–2/98, 3/98, 20/98, 25/98, 41/98, 43/98, och 48/98.

Hittills har vi beställt artiklarna, men säkert finns det i vår läsekrets mängder av uppslag till essäer om skönlitteratur och dylikt som betytt mycket i yrkesutövandet. Hör av dig till redaktionen om du vill lämna ditt bidrag till serien. Kontakta i första hand Yngve Karlsson (tel 08-790 34 76) eller Gun Berfeldt (tel 08-790 34 80). Brev per post går fortfarande bra!

Hos den gammaldags hantverkaren är subjekt och objekt ett, men den som producerar med modern teknologi känner ingen identitet med vad han producerar. Om man tänker på teknologi som en fusion mellan naturen och människans ande till en ny skapelse som står över båda är teknologin vacker, säger Pirsig.

## Dualistisk syn på verkligheten

Enligt Pirsig finns det två olika sätt att se på verkligheten. En del människor har vad han kallar »romantic understanding». De ser det yttre omedelbara utseendet (en ölburk är en ölburk). Andra ser den potential som finns (av en ölburk kan man göra en reservdel till en motorcykel). De är intresserade av vad saker och ting betyder snarare än av vad de är. Detta kallar han »classical understanding». Den romantiska människotypen är imaginativ, inspirerad, kreativ, intuitiv, estetisk, emotionell. Han ser helheten snarare än delarna – han är holist. Hans handlingar styrs mer av känslor än av förnuft. Konst är en typiskt ro-

mantisk verksamhet. För den klassiska människotypen är förnuftet, olika lagar, ekonomi, praktisk användbarhet styrande. Han är rationell och analytisk. Han är reduktionistisk. Han styrs inte av emotioner. Modern vetenskap är en typisk klassisk verksamhet. Att åka motorcykel över kontinenten är en romantisk verksamhet, men skötseln av samma motorcykel är en klassisk verksamhet. Ett verktyg kan ha en romantisk skönhet men dess syfte är klassiskt. Den klassiska attityden är till stor del en företeelse i västvärlden, den romantiska finns mer i orienten. För den klassiske kan en motorcykel beskrivas utifrån sina delar eller utifrån sina funktioner. I båda fallen blir det en tråkig beskrivning som inte visar hur en hel motorcykel är funtad. Både helheten och du själv – observatören – saknas. Det finns bara objekt, inga subjekt. Det finns inga värdeuttryck. Både det klassiska och det romantiska sättet att beskriva verkligheten är OK, men de är svåra att förena med varandra. Det finns i dag en djup klyfta mellan en klassisk kultur och en romantisk motkultur.

### Kopplingen till sjukvården

I dessa resonemang ser jag kopplingar till dagens kliniska verklighet där specialisering, tidsbrist och kostnadsjakt gör att det inte alltid är självklart för sjukvården att ta ansvar för/bry sig om hela patienten. Jag ser kopplingar till forskningen och till undervisningen. Det är viktigt att vi försöker lära oss själva och våra studenter att förena den klassiska och den romantiska synen på patienten.

Läkaren måste vara en biologisk ingenjör, en klassisk reduktionist, samtidigt som han är en kännande medmänniska, en romantisk holist. Om de unga läkarna skall kunna klara det måste de redan tidigt under sin utbildning tränas i att föra reduktionistiska naturvetenskapliga resonemang och i att anlägga en holistisk helhetssyn. Jag är glad över att läkarutbildningen på Hälsouniversitetet i Linköping kommit en bra bit på väg i det avseendet.

### Platon och Aristoteles splittringens ursprung

Begreppet kvalitet har en central roll i Pirsigs bok. Kvalitet är en huggkubberterm. Ta din egg och sätt den på kvaliteten



ILLUSTRATION: © MAX ERNST/BUS 1988.

Max Ernsts verk »1 Kupferblech, 1 zinkblech, 1 Gummituch, 2 Tastzirkel, 1 Adflussfernrohr, 1 röhrender Mensch», 1920, får här illustrera resonemanget om konflikten mellan konst och teknologi som förs i Pirsigs bok.

och hela världen splittras i två delar – en klassisk och en romantisk, en teknologisk och en humanistisk. Världen är ju faktiskt redan splittrad på det sättet. När Pirsig försöker hitta orsaken till uppdelningen av oss människor i en grupp med en klassisk/teknologisk inriktning och en grupp med en romantisk/humanistisk inriktning hamnar han hos filosoferna i det gamla Grekland, de som uppfann det klassiska förnuftet och lade grunden till naturvetenskapen. Splittringen tycks ha börjat som en oenighet mellan Platon och Aristoteles. Platon är idealisten, holisten. Aristoteles är reduktionisten, mekanikern som ser delarna men har svårare att se helheten. Man är antingen platonist eller aristotelian.

Pirsig säger att en motorcykel fungerar helt enligt förnuftets lagar och att skötsel av en motorcykel är en rationell process. För att sköta en motorcykel använder man den vetenskapliga metoderna:

1. formulera problemet,
2. generera hypoteser om orsaken till problemet,
3. utföra experiment för att testa hypoteserna,

4. förutse resultaten av experimenten,
5. observera resultaten av experimenten,
6. dra slutsatser angående orsaken till problemet.

### I det omedvetna förenas konst och vetenskap

Hypotesbildandet är den lättaste delen av det tekniska eller vetenskapliga arbetet. Pirsig undrar varifrån hypoteserna kommer. Verkligheten formulerar inga hypoteser, den ger bara experimentella data. Vi får lära oss att matematikern Poincaré talar om »the subliminal self» som den omedvetna nivå i själen som kommer på idéer och väljer bland olika möjligheter. »The subliminal self» sovrar och låter bara de intressanta eller eleganta lösningarna på ett problem nå medvetandet. »The subliminal self» genererar element som är viktiga för vetenskapen, t ex kreativitet, originalitet, uppfinningsrikedom, intuition, fantasi. Dessa element är romantiska och finns inte med i den traditionella

vetenskapliga metoden. Men de finns i konsten. De ÄR konsten. »The subliminal self» är den länk som förenar konst och vetenskap. Aha!

Pirsig gör i boken en underbar betraktelse över att köra fast på ett problem. När en skruv sitter fast hjälper inte den rationella vetenskapliga metoden, som dödar den emotionella relationen mellan människan och arbetet. För att lyckas måste du bry dig om det du gör. Du måste betrakta skruven och tänka på den med intresse och nyfikenhet. En liten skruv kan verka obetydlig, men när den sitter fast är den mycket värdefull. Motorcykeln är värdelös om inte skruven kan lossas. Nu ser du på skruven på ett annat sätt. Nu är den viktig. Vad skruven är blir mindre intressant. Det är vad skruven gör och varför den gör det som är viktigt nu. När man kört fast och ingen lösning är i sikte är man i det tillstånd som zen-buddhisterna söker nå genom olika övningar. Du har en nybörjares attityd. Huvudet är tomt. Tillståndet av fastlåsthet aktiverar »the subliminal self» som löser problemet. Det är detta som gör att självlärd mekaniker ofta är bättre än utbildade mekaniker. Den utbildade har lärt sig hur vissa förutsedda situationer skall hanteras, men han har inte lärt sig något om nya oförutsedda situationer. Den självlärd har genom ett problembaserat lärande själv lärt sig att hantera situationer

ner som han stött på. Därigenom har han lärt sig att på egen hand lösa problem. Jag vet från min egen erfarenhet av läkarutbildningen på Hälsouniversitetet att detta är något som problem-baserat lärande kan förmedla till våra studenter.

### **Problembaserat lärande främjar kreativiteten**

Pirsig låter Phaedrus diskutera kreativitet hos studenterna. Vissa studenter kan t ex inte komma på något bra att säga när de skall skriva uppsats eller hålla föredrag. En student som fått i uppgift att skriva en uppsats om sin hemstad kom tillbaka utan resultat och var mycket störd av detta. »Det finns ingenting att säga.» Uppgiften ändrades nu till att skriva om huvudgatan i hemstaden. Nästa dag kom studenten för-tvivlad tillbaka utan text. Nu fick studenten i stället i uppgift att skriva om fasaden på operahuset på huvudgatan. »Börja med den översta vänstra tegelstenen» sade Phaedrus. Nästa dag kom en lycklig student med en lång essä om operahusets fasad. »Jag satte mig på kaféet mitt emot operahuset och började skriva om den första tegelstenen. När jag kommit till den tredje tegelstenen lossnade det och texten bara flöt fram. Jag förstår det inte.» Detta fall exemplifierar det faktum att många studenter under sin skolgång får lära sig att imitera eller upprepa vad andra tidigare sagt, snarare än att själva se på ämnet eller problemet och därefter formulera sig med egna ord. Detta är två helt olika förhållningssätt till kunskap. En student som bara lärt sig att imitera hamnar naturligtvis i ett svårt läge inför sådant som är nytt.

### **Kunskapsmotivation bästa pedagogiken**

Som lärare har jag ofta sett hur en student som fått en fråga tittar tomt framför sig och upprepar en utantill-läxa, i stället för att resonera på egen hand och t ex använda det histologiska eller anatomiska preparat som ligger framför honom med hela svaret. Man måste naturligtvis kunna upprepa vad andra sagt, men det får inte stanna med det.

Nyckeln här är typen av motivation. Det är oerhört mycket bättre om studenterna har en kunskapsmotivation än en betygsmotivation. Den student som har en kunskapsmotivation bryr sig om stoffet, tar det till sig och försöker förstå det på ett helt annat sätt än den student som »bara läser för tentan». Hos en kunskapsmotiverad student ger den egna viljan att få kunskap en stark motivation.

Ett sätt att stimulera den egna viljan hos medicinare är tidig patientkontakt –

det visar den verklighet där kunskaper-na skall tillämpas. Ett annat sätt är problembaserat lärande (PBL) baserat på kliniska fall – det visar bl a att man måste ha med prekliniska baskunskaper i den kliniska situationen för att förstå den, och det tränar förmågan till problemlösning.

Ett tredje sätt att stimulera viljan är att låta studenten själv ta ansvar för det egna lärandet. Värdet av tidig patientkontakt, PBL och eget ansvar är något som jag sett på nära håll i min egen verksamhet på Hälsouniversitetet i Linköping. Jag tycker det är inspirerande att hitta liknande pedagogiska tankar i en chautauqua från 1970-talet som handlar om zen och underhåll av motorcyklar och om att bry sig om. •

## **Boknotiser**

Jon Karlsson. **Fotens sjukdomar och skador.** 109 sidor. Södertälje: Astra Läkemedel AB, 1998. Pris 300 kr. ISBN 91-86327-13-5.

Hans Renck. **Svikt av vitala funktioner.** 414 sidor. Torekov: Aniva Förlag, 1998. ISBN 91-630-6504-5.

Niels Høiby, red. **Basal og klinisk mikrobiologi.** 2. utgåve. 543 sidor. Köpenhamn: FADLs Forlag, 1998. Pris 548 dkr. ISBN 87-7749-176-9.

Bror Axel Lamberg. **Struma, jod och jobbrist från antiken till nutid.** 224 sidor. Helsingfors: Författaren, 1998. ISBN 952-91-0227-5.

Anne Nielsen, Harald R Lie, Lis Keiding, Mette Madsen. **Børns sundhed i Danmark.** 349 sidor. Köpenhamn: DIKE, 1998. Pris 250 dkr. ISBN 87-89662-99-7.

C Chaussy, F Eisenberger, D Jocham, D Wilbert, eds. **High energy shock waves in medicine. Clinical application in urology, gastroenterology and orthopedics.** 201 sidor. Stuttgart–New York: Georg Thieme Verlag, 1998. ISBN 3-13-104831-X.

John Øvretveit. **Evaluating health interventions.** 324 sidor. Buckingham–Philadelphia: Open University Press, 1998. ISBN 0-335-19964-X.

»Wälborne Herr Archiater...». **Johan Otto Hagströms brev till Abraham Bäck 1947–1791.** 399 sidor. Linköping: Östergötlands medicinhistoriska sällskap, 1997. ISBN 91-630-5152-4.

Kari Hauff, Turid Søltnæs, Brita Bergh, red. **Sterilforsyning i helse-tjenesten.** 260 sidor. Oslo: Universitetsforlaget, 1998. Pris 289 nkr. ISBN 82-00-42288-7.

Magnus Wickman, Mikael Lundborg. **Barnastmapraktika. Handbok i astmabehandling med fallbeskrivningar.** 99 sidor. Lund: Draco Läkemedel AB, 1998. Pris 250 kr. ISBN 91-86058-61-4.

Per-Anders Tengland. **Mental health. A philosophical analysis.** Avhandling 263 sidor. Linköping: Linköpings universitet, 1998. ISBN 91-7219-273-9.